

”PITKÄKORVAN” SAAPUMINEN PERNAJAN PITÄJÄÄN HERRASVÄEN KOKEMUKSIA JA AJATUKSIA PUHELIMESTA 1884–1891 YKSITYISEN KIRJEENVAIHDON VALOTTAMANA

Maria Vainio-Kurtakko

Puhelin esiteltiin vuonna 1876 Philadelphian maailmannäyttelyssä. Keväällä 1877 puhelin saapui Englantiin ja levisi sieltä muuhun Eurooppaan. Norjassa ja Ruotsissa ensimmäiset puhelinkokeilut tehtiin elokuussa 1877 ja Venäjällä saman vuoden lopulla. Suomessa ensimmäiset puhelin keskustelut käytiin Helsingissä joulukuussa 1877, mutta kesti muutaman vuoden ennen kuin puhelimesta tuli osa kaupungin säätyläisten ja liike-elämän arkea.¹ Suomalaisiin kaupunkeihin rakennettiin useita puhelinlaitoksia 1880-luvulla: Turkuun (1881), Helsinkiin (1882), Tampereelle (1882), Ouluun (1882), Vaasaan (1882), Viipuriin (1882), Hämeenlinnaan (1883), Kuopioon (1883), Kotkaan (1883), Poriin (1883), Porvooseen (1884) ja Loviisaan (1884).² Puhelin saapui myös muihin kaupunkeihin ja niiden lähiympäristöihin. Suomen lehdistö seurasi puhelinta vuodesta 1876. Tekniikkaa selitettiin, ihmeteltiin ja ylistettiin, kokeiluista ja kehityksistä raportoitiin. Sana ”pitkäkorva” yritettiin lanseerata ”telefoni”-sanan tilalle. Puhelinta kutsuttiin ”nykyajan uusimmaksi ihmeeksi”.³

Tässä artikkelissa tarkastelen Porvoon ja Loviisan puhelinlaitoksia, mutta erityisesti puhelimen saapumista niiden välille sijoitettavaan Pernajan pitäjään. Tämä artikkeli valottaa puhelimen vastaanottoa yksityisten kirjeiden kautta. Esimerkkini tulevat Sarvilahden (Sarvlaks) ja Tjusterbyn kartanoista, Pernajan pitäjältä, joka on tunnettu vauraiden kartanoiden pitäjänä.

Sarvilahden kartano oli 1880-luvulla Pernajan suurimpia. Sitä isännöi vapaaherra Viktor Magnus von Born (1851–1917), kunnanvaltuutettu ja valtiopäivämies, josta sittemmin tuli säätyvaltiopäivien viimeinen maamarsalkka. Valtiopäivämies ja kunnanvaltuutettu oli myös Kasten Antell (1845–1906), joka asui vaimonsa Emelie Antellin (1853–1919; o.s. de la Chapelle) omistamas-

sa Tjusterbyn kartanossa. V. M. von Bornia ja Kasten Antellia yhdisti paitsi yhteiskunnallinen asema, puoluetoveruus ja ystävyys, myös sukulaisuus: heidän vaimonsa Hulda von Born (1857–1891; o.s. Berndtson) ja Emelie Antell olivat serkuksia.

Sarvilahden arkistossa säilyneet kirjeet kertovat etenkin Hulda von Bornin, mutta myös hänen äitinsä Augusta Berndtsonin (1827–1899; o.s. de la Chapelle), V. M. von Bornin, Emelie Antellin ja Ellan de la Chapellen (1857–1921; sittemmin Ellan Edelfelt, myöhemmin Ellan von Born) suhtautumisesta puhelimeen 1880-luvun puolivälistä 1890-luvun alkuvuosiin. Sarvilahden arkiston mittavasta kirjekokoelmasta olen tätä artikkelia varten lukenut noin 600 kirjettä, joissa vuoden 1884 jälkeen puhelin

mainitaan noin 40 kirjeessä. Sukupiirin säilyneen kirjeenvaihdon perusteella tarkastellen, miten naiset suhtautuivat puhelimeen, miten mies suhtautui siihen, ja minkälaisia puhelimen käyttäjiä heistä tuli. Kirjeenvaihto sisältää myös kaksi kertomusta naisten ensimmäisistä puhelinkeskusteluista. Materiaali tarjoaa harvinaislaatuisten tilaisuuden teknologian leviämisen tarkasteluun mikrotasolla. Kirjeistä käy ilmi, mihin puhelin sijoitettiin kodissa ja miksi. Tarkastelen myös sitä, miten puhelin uutena kommunikaation muotona vaikutti perinteiseen viestintään, eli kirjeiden kirjoittamiseen.

PUHELIN SAAPUU PERNAJAN PITÄJÄÄN – ENSIMMÄISET PUHELINKESKUSTELUT

Porvoon kaupungin puhelinlaitos aloitti toimintansa kesäkuun lopulla 1884. Jo alkuvuodesta Porvoo oli saanut luvan vetää puhelinjohdon Helsinkiin. Kuten Helsingissä ja Viipurissa muutama vuosi aikaisemmin, puhelinlinjoja vedettiin nopeasti myös ympäröivälle maaseudulle, etupäässä Pernajan kartanoihin. Tjusterbyhyn perustettiin keskusasema, josta lähtivät linjat Domargårdiin, Jackarbyhyn, Tervikin ja Sjögårdin kartanoihin, sekä Näsen höyrysahalle.⁴ *Östra Nyland*-lehti oli ennakoanut puhelimen leviämistä Porvoota ympäröivälle maaseudulle samalla kun julkisti uutisen Porvoon ja Helsingin välisestä puhelinlinjasta.⁵ Sarvilahden kartano, joka sijaitsee Porvoosta kauimpana, aivan Loviisan liepeillä, oli liian kaukana uudesta puhelinverkosta.

Syyskuussa 1884 Hulda von Born kirjoitti serkulleen Ellan de la Chapellelle – joka oli myös Emelie Antellin serkku – ensimmäisestä puhelinkeskustelustaan. Hän oli vierailut Emelie Antellin luona Tjusterbyssä, jonne oli vastikään asennettu puhelin. Yhdessä Hulda von Born ja Emelie Antell olivat soittaneet neljä puhelua: ystävilleen

Hulda von Born (o.s. Berndtson) todennäköisesti kuvattuna 1880-luvun puolivälissä. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Ehrnrootheille Tervikiin ja Holmeille Sjögårdiin, ja sen jälkeen vielä ystäville tai sukulaisille Porvooseen ja Helsinkiin. Tervikin herrasväki pyysi Tjusterbyläisiä soittamaan haitaria, jotta heidän lapsensa kuulisivat soitton. Tjusterbyläiset hakivat haitarin samaan huoneeseen missä puhelin oli, ja soitto kantautui todellakin Tervikiin puhelinlankoja pitkin pikku Beben iloksi. Ympäröivät äänet näyttävät muutenkin välittyneen puhelimesa hyvin, koska Sjögårdista kuului astioiden kilinää sekä avautuvien ja sulkeutuvien ovi-

en ääntä. Porvoon puhelusta Hulda von Born mainitsee vain sen, että se sujui ”hetkessä”, tarkoittaen että yhteys saatiin nopeasti ja että ääni kuului hyvin. Helsinkiin sitä vastoin oli hankalampaa soittaa. Emelie Antell tunnisti kuitenkin Kasimir Aminofin äänen, vaikka välillä joutui pyytämään häntä toistamaan sanomansa. Puhelun anti oli kuitenkin kutsu ristiäisiin – todennäköisesti ensimmäinen kutsu jonka Emelie Antell vastaanotti puhelimesta.

Emelie Antellista näyttää nopeasti tulleen innokas puhelimen käyttäjä. Muutama päivä myöhemmin hän oli keskeisessä roolissa myös Augusta Berndtsonin, Hulda von Bornin äidin, ensimmäisessä kosketuksessa puhelimeen. Kirjeessä tyttärelleen Augusta Berndtson kertoi Emelie Antellin soittaneen ja että tämän ääni oli kuulostanut ”kärpäsen surinalta” hänen korvassaan. ”Hauskaa, kun saatte puhelimen Sarvilahteen. Silloin ei tarvitse enää kirjoittaa”, Augusta Berndtson iloitsi.⁶

Hulda von Born välitti ensimmäiset mietteensä puhelimesta kirjeessä Ellan de la Chapellelle: ”Puhelin on todellakin hyvin ihmeellinen ja ennemmin tai myöhemmin sitä tulee varmasti vedetyksi puheliverkkoon”.⁷ Tämä osoittaa sen, kuinka mutkattomasti eräät käyttäjät ja potentiaaliset käyttäjät omaksuivat uuden laitteen.

PUHELIMEN SAAPUMINEN SARVILAHDEN BAROKKILINNAAN

Sarvilahden barokkilinnan, joka valmistui vuonna 1683, oli rakennuttanut V. M. von Bornin esi-isä, valtakunnanneuvos Lorentz Creutz vanhempi (1615–1676). V. M. von Born peri kartanon vuonna 1879, ja muutti sinne Helsingistä vaimonsa Huldan ja esi-koistyttärensä kanssa. Perhe kasvoi nopeasti, ja Hulda von Born kirjoitti Ellan de la Chapellelle viihtyvänsä maaseudun rauhasa.⁸

Matka Sarvilahdesta Helsinkiin Hulda von Bornin sukulaisten ja ystävien luo taitui verkkaisesti: ensin hevosvaunuilla Porvooseen ja sieltä eteenpäin junalla. Etenkin kelirikon aikana, kun niin kutsuttu Talvitie oli käyttökelvoton, Sarvilahti oli eristyksissä lännempänä sijainneista kartanoista ja pääkaupungista.⁹ Muina vuodenaikoina Loviisasta kuitenkin kannettiin postilauku Sarvilahteen viisi kertaa viikossa, kun se muualle kaupungin lähiseuduille kannettiin kerran tai pari viikossa. *Östra Nyland* -lehti valitti vuonna 1883, että posti Loviisasta Helsinkiin parhaimmassa tapauksessa saapui perille 49 tunnissa – pahimmassa tapauksessa matka kesti 98 tuntia.¹⁰ Tämä ei kuitenkaan näytä häirinneen Hulda von Bornia. Hänen aviomiestään, jolla oli useita luottamustehtäviä pääkaupungissa ja joka 1880-luvun keskivaiheilla hoiti kartanoaan ilman inspektorin apua¹¹, postinkulun ennakoinnattomuus tuskin miellytti. V. M. von Born oli hyvin tarkka mies, joka piti kartanonsa asiat moitteettomassa kunnossa, järjesti omansa ja esi-isiensä arkiston ja hoiti poliittiset tehtävänsä tunnollisesti. Tiuha postinkanto Sarvilahteen kertoo siitä, että kartanonherran kirjeenvaihto oli runsasta ja että se usein sisälsi kiireellisiä asioita. Tämän voi päätellä myös Sarvilahden arkistossa säilyneestä kirjeiden määrästä ja lähettäjien luettelosta.

Alkuvuodesta 1884, kun Porvoo oli saanut luvan rakentaa puhelinlinjan Helsinkiin, *Östra Nyland* -lehdessä esitettiin, että Loviisasta pitäisi vetää puhelinlinja Porvooseen, jotta myös Loviisasta saataisiin yhteys pääkaupunkiin.¹² Loviisan kaupungin sisäinen puhelinverkko otettiin käyttöön syyskuussa 1884, mutta vielä ei ollut päästy yksimielisyyteen Loviisa–Porvoo–Helsinki-puhelinlinjasta.¹³ Jo helmikuussa 1884 *Östra Nyland* -lehden pääkirjoituksessa oli esitetty, että yksi vaihtoehto Loviisa–Porvoo–Helsinki-puhelinlinjan maantieteelliselle reitille olisi Pernajan Talvitie. ”Sen varrella voitiin

Sarvilahden kartano oli V. M. ja Hulda von Bornin aikana Pernajan pitäjän mahtavimpia kartanoita. Kuva on otettu makasiinin katoilta 1892. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

arvella olevan eräitä asiasta kiinnostuneita”, pääkirjoitus julisti. Talvitien varrella sijaitsivat Pernajan kartanot Sarvilahti, Särkilahdi, Tervik, Tjusterby ja Sjögård, sekä Veckas, jossa sijaitsi käräjätalo ja kunnankanslia. Lehti perusteli vielä puheliniin vetämistä Loviisasta Helsinkiin seuraavasti: ”kun puheliverkostosta on yhteys naapurikaupunkien puheliverkostoihin ja ennen kaikkea pääkaupungin verkostoon, näyttäisi puhelin saavan suuren kaupallisen ja yksityisen arvon”.¹⁴ Pääkirjoituksesta ei löydy kirjoittajan nimeä, eikä nimimerkkiä.¹⁵ Sen takana saattoi olla helsinkiläinen Axel Berndtson, Hulda von Bornin veli, joka toimi *Östra Nyland* -lehden päätoimittajana 31.3.1884 saakka.¹⁶

Voisi luulla, että epäsäännöllisestä postitinkulusta riippuvainen V. M. von Born olisi heti ymmärtänyt puhelimen edut. Hulda von Born kuitenkin kertoi kirjeessään Ellan de la Chapellelle: ”Sinäkin olet varmasti joskus

kuullut Viktorin kiroavan puhelimen ja sanovan, että tänne Sarvilahteen se tulisi vain jos hänen ystävänsä pyytäisivät saada asentaa se hänelle”.¹⁷ V. M. von Bornin tiedetään hallinneen esi-isensä maita, vastustaen monia uudistuksia, kuten metri-systeemiin siirtymistä.¹⁸ Toisaalta hän oli uudistusten kannalla. Vuosisadan vaihteessa V. M. von Bornista, jolla oli vaikeaselkoinen käsiala, tuli innokas kirjoituskoneen käyttäjä.¹⁹ Vuonna 1882, muutama vuosi ennen kuin puhelin teki tuloaan Pernajaan, V. M. von Born oli perustanut *Östra Nyland* -lehden yhdessä Kasten Antellin ja raatimies Arvid Nybergin kanssa. Hän kirjoitti itse siihen aktiivisesti.²⁰ Lehden ensimmäisessä numerossa hän ajoi kotipitäjänsä modernisointia.²¹ V. M. von Bornin ajatuksia puhelimesta on kuitenkin mahdotonta selvittää *Östra Nyland* -lehden kautta. Lehti sekä julkaisi uutisia, joissa puhelin esitettiin myönteisessä valossa, että

pakinoita, joissa puhelin esiintyi modernin ajan tarpeettomana villityksenä. Kuka niiden takana oli, on mahdotonta sanoa, koska suurin osa kirjoituksista on julkaistu ilman nimeä tai edes nimimerkkiä.

Loviisan puhelinlaitoksen historian kirjoittanut Olle Sirén toteaa, että on mahdotonta saada täydellistä selvyyttä Loviisan ”puhelinsotaan”. Pienessä kaupungissa käytiin suullisia keskusteluja, ja *Östra Nyland*-lehdessä mielipiteet julkaistiin useimmiten nimettöminä.²² Siten myös V. M. von Bornin kanta ja syyt siihen jäävät arvoituksiksi. V. M. von Born kartanonomistajana ja poliitikkona tosin ei kuulunut siihen kauppa- ja teollisuustoimijoiden ryhmän, joka aktiivisimmin ajoi puhelinlaitosten perustamista ja puhelinlinjojen vetämistä Suomessa.²³ Esimerkkeinä voi mainita, että Loviisan ensimmäisen puhelinlinjan veti kauppias ja sahaomistaja A. Terechoff.²⁴ Porvoo–Helsinki-puhelinlinjan takana oli Porvoo Kauppayhdistys ja aktiivisena puuhamiehenä sahaomistaja August Eklöf.²⁵ V. M. von Bornia lähempänä ollut ryhmä, eli valtion virkamiehet, näyttävät ylipäättään suhtautuneen nuivasti puhelimeen.²⁶

Kaksi vuotta sen jälkeen kun Loviisa oli saanut oman sisäisen puhelinverkkonsa, kävikin juuri niin, että V. M. von Bornin ystävänä, Loviisan uusi pormestari Axel Stolpe, pyysi saada vetää puhelinlinja yksinoikeudella Sarvilahden maiden halki. Stolpe oli korvaukseksi luvannut kytkeä myös Sarvilahden puhelinverkkoon ja asentaa puhelinlaitteen. Linja oli kytköksissä Loviisaan, Porvooseen ja Helsinkiin, Hulda von Born kertoi kirjeessään Ellan de la Chapellelle.²⁷ Stolpen anoma yksinoikeus vetää puhelinlinja Sarvilahden ja myös muiden maanomistajien maiden poikki liittyi siihen, että hän käytännössä joutui toimimaan yksin puhelinlinjan aikaansaamiseksi. Stolpen edesottamus aiheutti Loviisassa riidan Helsingin puhelinlinjan vastustajien kanssa. Puhelinlinja Loviisasta Helsinkiin avattiin

kuitenkin joulukuun puolivälissä 1886, eli kaksi kuukautta sen jälkeen kun puhelinlaitte oli asennettu Sarvilahden kartanoon.²⁸

Kun puhelinlinja lopulta vedettiin Sarvilahden kartanoon lokakuussa 1886, puhelinlaitte sijoitettiin V. M. von Bornin pieneen karttahuoneeseen. Vanhan barokkikartanon portaikko, joka kulki keskellä taloa, olisi ollut puhelimen luonteva paikka, mutta Hulda ja V. M. von Born päättivät ”melun” vuoksi sijoittaa sen pienempään huoneeseen. Siellä sen ääni ”soi aivan kohtuudella”, Hulda von Born kertoi Ellan de la Chapellelle. Hän iloitsi pormestari Stolpen kanssa tehdystä ”kaupasta”, jos vain puhelin toimisi hyvin, ja toivoi kohta saavansa kuulla serkkunsa ”vieveän äänen”.²⁹

Hulda von Bornin toivomus siitä, että puhelin toimisi hyvin, liittyi kuuluvuuteen, joka oli ajoittain heikko. Kun moni puhelinlinja vedettiin samaa tietä seuraten, syntyi induktio, jonka seurauksena kuuluvuus heikkeni. Loviisa–Porvoo-linjan seurauksena oli entisestään heikentynyt kuuluvuus. Vuonna 1890 vedettiinkin uusi linja Loviisaan.³⁰

Uusi aika oli koittanut Sarvilahden vanhassa barokkilinnassa ja sen isäntävään elämässä. Millä tavalla se vaikutti perheen ja suvun kommunikaatioon?

PUHELIN KÄYTÄNNÖN KOMMUNIKATION VÄLINEENÄ

Muutama viikko ennen kuin puhelin asennettiin Sarvilahden kartanoon, Hulda von Born synnytti seitsemännen lapsensa, tyttären joka sai nimen Magda Elisabeth. Ellan de la Chapelle sai uutisen lapsen syntymästä vasta myöhemmin ja Hulda von Born joutui puolustautumaan:

Ettet saanut tietoa niiden saapumisesta maailmaan oli kovin ikävää, myönnän sen, mutta luulimme, että uutinen leviäisi itsestään tässä

*puhelimien aikakaudessa. Niin olisi varmasti myös käynyt jos lapsi olisi ollut poika, mutta yksi tyttö lisää meidän perheessämme, oli niin vanha ja tuttu asia, että se mainitaan vain siunnummen.*³¹

Tämä kertoo siitä, että puhelimesta oli tullut osa arkipäivää jo ennen kuin se oli otettu käyttöön Sarvilahden kartanossa.

Vähän myöhemmin Hulda von Born palasi puhelimen toimivuuteen ja kirjoitti Ellan de la Chapellelle, että Helsinkiin pystyi puhumaan vaihtelevalla menestyksellä: ”Cronstedteille puhuminen käy huonosti, mutta Antelleilta kuuluu aika hyvin.”³² Hänen ja Ellan de la Chapellen serkku Emelie Antell nimittäin asui talvisin Helsingissä, jossa hänen lapsensa kävivät koulua. Hedvig Cronstedt vuorostaan oli Hulda von Bornin tuleva käly. Perheen kuulumiset välitettiin yhä useammin puhelimitse, etenkin kun oli kysymys jonkun terveydentilasta.³³ Puhelimitse myös juorut kulkivat nopeammin kuin ennen. Kesäkuussa 1888 Hulda von Born kirjoitti huvittuneena Ellan de la Chapellelle, että tämä oli huhun mukaan nähty Helsingissä leninkiestoksilla. Hulda von Bornin huvittuneisuus johtui siitä, että hän tiesi serkkunsa olevan Pariisissa.³⁴

Myös V. M. von Born huomasi pian puhelimen käytännöllisyyden. Valtiopäivämies ja monen luottamustoimen haltija pystyi Helsingistä hoitamaan kartanonsa ja kuntansa asioita puhelimesta, mikä helpotti hänen ajankäyttöään ja arkeaan. Se myös vähensi huolia. Myös Hulda von Born pystyi puhelimen välityksellä saamaan nopeita vastauksia kartanon asioihin liittyviin kysymyksiinsä.³⁵ Kirjeitse V. M. von Born saattoi pyytää Hulda von Bornia soittamaan toiselle kunnanvaltuutetulle, jotta tämä lähettäisi V. M. von Bornille tiettyjä asiakirjoja.³⁶ Kun jokin tavara oli unohtunut, tiedon siitä sai nopeimmin välitettyä puhelimella.³⁷ Ja kun tuli aika palata Sarvilahteen, ei enää tarvinnut sähköttää hyvissä ajoin kun tarvitsi

hevokset ja vaunut vastaansa Porvoon juna-asemalle, puhelinsoitto riitti.³⁸

Puhelimessa oli tosin se huono puoli, ettei se aina toiminut. Syyskuussa 1890 Hulda von Born, joka oli matkalla Sarvilahdesta Helsinkiin luonnehti puhelinlinjan tilaa seuraavasti: ”Arvelen, ettei mitään sehyyttä puhelimen tilaan voi vielä pitkään aikaan tulla, koska linja Porvooseen oli ruhjottu, eikä yhtään korjaaja näkynyt. Täältä [Gammelbackan kartanosta] voi kuitenkin puhua Helsinkiin –.”³⁹ Kuukausi myöhemmin linja oli kovan myrskyn jäljiltä edelleen poikki ja V. M. von Born huokaisi kirjeessään Hulda von Bornille: ”Sitä odottaa ja odottaa – kokonaisen elämän – että puhelinjohdo valmistuisi [korjattaisiin].”⁴⁰ Puhelimesta oli tullut osa Sarvilahden asukkaiden arkea.

PUHELIN JA KIRJEET – ERILAISET KÄYTTÄJÄKOKEMUKSET JA KEINOJEN RINNAKKAISUUDET

Sarvilahdessa eri kommunikaation muotoja käytettiin rinnakkain. Oli puhelin, sähköiset ja kirjeet. Niiden nopeus oli eri, mutta myös muut seikat vaikuttivat siihen, mikä kommunikaation muoto eri tilanteissa valittiin. Kirjeet kuuluivat säätyläisten kohteliaan kommunikoinnin perinteeseen. Säätyläiset opetettiin jo lapsesta kirjoittamaan kohteliaita kirjeitä: vanhemmilleen, sukulaisilleen ja myös toisilleen.⁴¹ Hulda von Born ja Ellan de la Chapelle olivat lapsuudessaan kirjoittaneet toisilleen ranskaksi.⁴² Perinnettä ylläpidettiin myös Hulda ja V. M. von Bornin perheessä. Lapset kirjoittivat isälleen tämän ollessa poissa kotoa, isoäidilleen Augusta Berndtsonille ja kummitädilleen Ellan de la Chapellelle. Hulda von Born, V. M. von Born tai kotiopettaja avustivat alkuvaiheessa, mutta lapset oppivat nopeasti kirjoittamaan itse.⁴³ Päinvastoin kuin Augusta Berndtson oli ennakoanut, perinteinen kirje ei väistyntykään puhelimen tieltä. Puheli-

men käyttöön vaikutti myös se, ettei puhelin tarjonnut yksityisyyttä. Puhelinkeskusten henkilökunta nimittäin pystyi kuuntelemaan puheluita. Puhelun välittäjälle keskustelun kuunteleminen tosin oli kiellettyä. Sallittua oli vain nopea varmistaminen, jatkuiko keskustelu yhä.⁴⁴ Hulda ja V. M. von Born, Ellan de la Chapelle ja Augusta Berndtson seurasivat säätynsä kirjoittamatonta sääntöä, jonka mukaan yksityiselämän piti säilyä

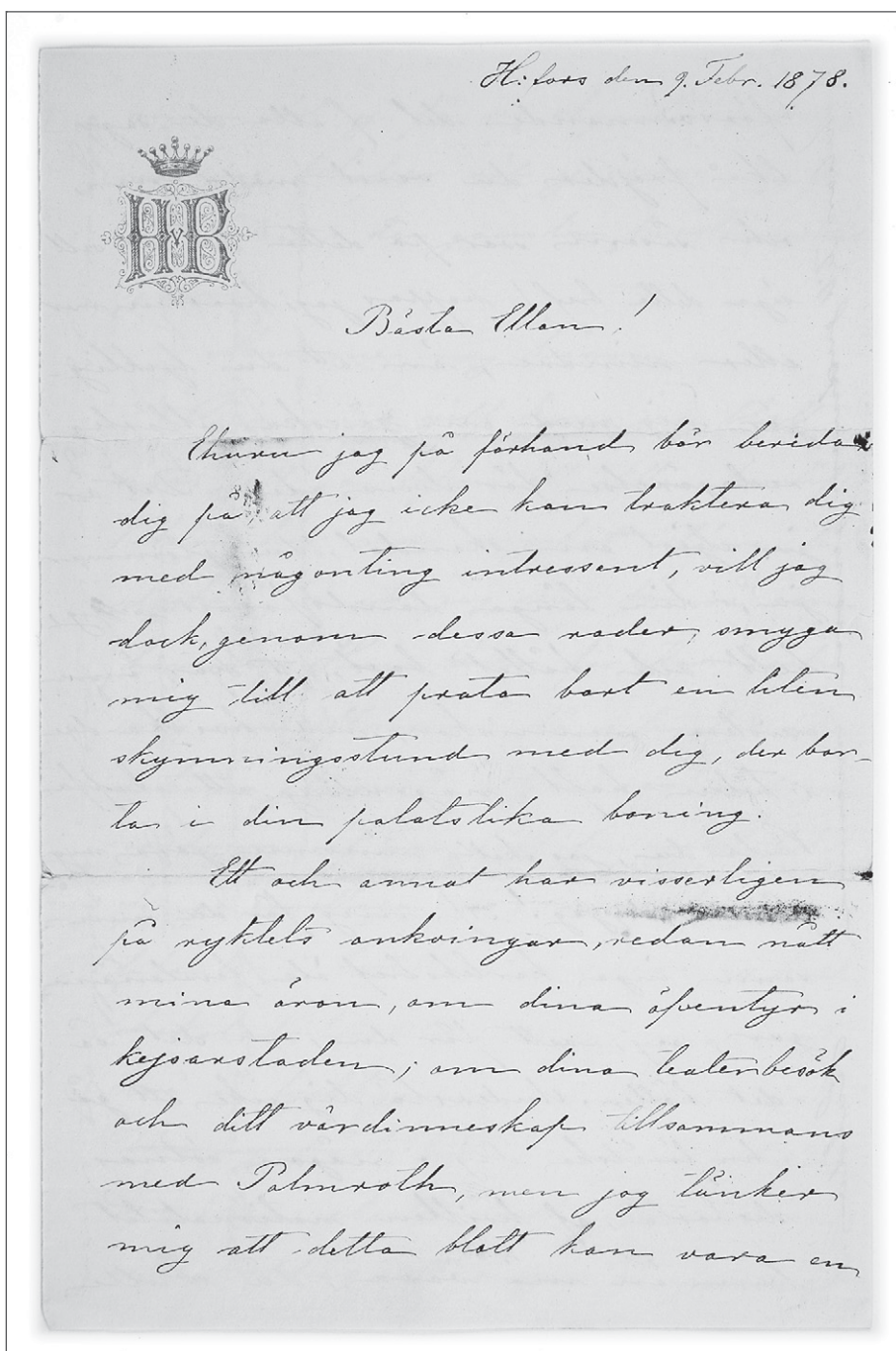
Sarvilahden pääsisäänkäynnin yläpuolella on kolme vaakunaa: kartanon rakennuttajan Lorentz Creutzin ja hänen puolisonsa Elsa Duvallin vaakunat sekä von Born -suvun vaakuna. Ne muistuttavat kartanon omistajasuvun asemasta, historiasta, perinteistä ja velvoitteista. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

yksityisenä. Tämä vaikutti myös heidän puhelinkäyttäytymiseensä.

”Mutta muista, et saa vähentää kirjeiden kirjoittamista?”, Hulda von Born huudahti kirjeessään Ellan de la Chapellelle, samalla kun kertoi uutisen Sarvilahden puhelimesta.⁴⁵ Tässä Hulda von Born muistutti serkkuaan kirjeiden kirjoittamisen tärkeydestä – puhelin ei saanut korvata perinteistä kirjallista kommunikaatiota. Hulda von Born oli syntynyt perheessä, jossa kirjallista ilmaisua pidettiin erityisen tärkeänä ja myös mielekkäänä. Hänen isänsä nimittäin oli kirjailija ja toimittaja Fredrik Berndtson. Hulda ja hänen äitinsä avustivat usein Fredrik Berndtsonia tämän käännöstöissä sekä kirjoittamalla puhtaaksi.⁴⁶ Heidän kirjeensä eroavat selkeydessä ja ilmaisussa huomattavasti Hulda von Bornin anopin, Fanny von Bornin (o.s. von Haartman) kirjeistä. Kirjoittaminen ja lukeminen olivat keskeisiä osia Hulda ja V. M. von Bornin arkea.⁴⁷

Myös Ellan de la Chapelle oli taitava kirjeiden kirjoittaja, joten voi hyvin ymmärtää, että Hulda von Born toivoi kirjeenvaihdon hänen kanssaan jatkuvan. Sarvilahden kytkeminen puhelinverkkoon kuitenkin sotki Hulda von Bornin ja Ellan de la Chapellen yhteyden, mutta vain hetkellisesti. Muutama kuukausi sen jälkeen, kun Hulda von Born oli kirjoittanut, ettei puhelin saanut vähentää kirjeiden kirjoittamista, hänen oli pakko todeta:

Vilpitön ”anteeksi” laiminlyönnistäni, myöbästynyt ”hyvää nutta vuotta” sekä sydämel-

Hulda von Bornin kirje Ellen de la Chapellelle. Kirjepaperiin on hopeavärillä painettu Hulda von Bornin nimikirjaimet ja vapaaherrallinen kruunu. Kuva: Janne Rentola, Svenska litteratursällskapet i Finland.

linen kiitos lahjoista ja kirjeistä. Ja lopuksi vielä onnittelut syntymäpäiväsi kunniaksi! On todella kummallista, miten en ole kirjoittanut aikaisemmin, mutta luulen todellakin, että se on vähän puhelimen vika. Tosin minulla on ollut vieraita ja olen siksi ollut hyvin kiireinen mutta minulla olisi kuitenkin ehkä ollut aikaa kirjoittaa, jos minulla ei olisi ollut sitä tunnetta, että koska tahansa voisin saada kuulla sinusta ja itsekin välittää kuulumisia täältä. Mutta sinä et ole edes yrittänyt antaa meidän kuulla ääntäsi.⁴⁸

Tästä eteenpäin Hulda von Bornin ja Ellan de la Chapellen kirjeenvaihto jatkui entiseen tapaan, joskin välissä voi huomata, että kuulumisia on vaihdettu myös puhelimitse. Serkusten välisestä kirjeenvaihdosta oli muodostunut syvälinen keskustelu rakkauden olemuksesta, avioliitosta, naisten mahdollisuuksista modernisoituvassa yhteiskunnassa, toiveista, unelmista ja uudesta kirjallisuudesta, jossa peilattiin juuri samoja kysymyksiä.⁴⁹ Näistä hyvin henkilökohtaisista asioista, kuten toiveista ja unelmista, Hulda von Born ja Ellan de la Chapelle eivät voineet keskustella puhelimesta. Etenkin Ellan de la Chapellen mielipiteet avioliitosta ja naisten asemasta yhteiskunnassa olivat nuorelle naimaikäiselle säätyläisnaiselle radikaaleja, ja moni olisi pitänyt niitä sopimattomina. Kaunis Ellan de la Chapelle, joka ei osoittanut minkäänlaista halua aviokitua vaikka kosijoita riitti, oli jo helsinkiläisseurapiirien puheenaihe.⁵⁰ Kaikesta tästä johtuen hän ja Hulda von Born valitsivat syvällisille keskusteluilleen luotettavimman foorumin eli kirjeet. Hulda von Born ja Ellan de la Chapelle käyttivät puhelinta keskinäisessä kommunikaatiossaan huomattavasti vähemmän kuin Hulda ja V. M. von Born tai Hulda von Born ja Augusta Berndtson. Hulda von Born ja Ellan de la Chapelle nimittäin keskustelivat harvemmin sellaisista käytännön asioista, joiden hoitamiseen puhelin oli mitä oivallisinkin väline.

Puhelimen tulo Sarvilahteen näkyi selvästi etenkin Hulda ja V. M. von Bornin kirjeenvaihdossa. Hulda von Born ei aina kokenut uutta kommunikoinnin välinettä myönteiseksi, koska jotakin jäi puuttumaan puolisoien välisessä kommunikaatiossa, kun se tapahtui puhelimen välityksellä:

Joka kerta kun olen puhunut sinun kanssasi puhelimesta minulla on tyytymätön tunne, niin kuin nälkäisellä, joka tuntee ruoan tuoksun, mutta ei saa maistaa sitä, ja siksi otan asiakseeni ja kirjoitan sinulle, vaikka se ei tosin ole juurikaan tyydyttävämpää, mutta saan kuitenkin sanoa, että pidän sinusta ja kaipaan sinua.⁵¹

Hulda von Born ikävöi Helsingissä olevaa aviomiestään, eivätkä kirjeet ja puhelin lieventäneet kaipuuta. Kirje oli kuitenkin parempi, koska siinä pystyi ilmaisemaan henkilökohtaisia asioita ja tunteita, mikä puhelimesta ei ollut mahdollista.

V. M. von Born sitä vastoin ei näytä kokeneen, että hänen kommunikaationsa Hulda von Bornin kanssa kärsi, kun se tapahtui puhelimitse: ”*Samalla silmänräpäyksellä kun kuulin vastauksesi ja äänesi – tämän esitän todisteena sille, miten puhelin voi lähentää – ilmestyi mitä selkein tuntemus, qui n’etai pas [ei luettavissa oleva sana], kuin sähköiskussa. Minun piti oikein nauraa parantumattomalle nuorukaiselle itsessäni.*”⁵² V. M. von Bornille puhelin toi mahdollisuuden kuulla vaimon ääni, kun he olivat maantieteellisesti kaukana toisistaan. Siten puhelin tarjosi hänelle paljon enemmän kuin kirje. Ei kuitenkaan pidä luulla, että V. M. von Born olisi puhunut tunteista vaimonsa kanssa puhelimesta. Hän oli mies joka aikansa ideaalin mukaan varjeli perheensä yksityiselämää, vaikka itse poliitikon ominaisuudessaan olikin julkisuuden hahmo. V. M. von Bornille tunteiden verbaalinen ilmaisu ei ehkä ollut yhtä tärkeää kuin Hulda von Bornille. Hän ei ni-

mittään koskaan ollut kirjoittanut kovin tunteikkaita kirjeitä vaimolleen. Ennemminkin hänen kirjeissään on kysymys kartanon tai hänen omista käytännön asioistaan, kuten saapumisesta kotiin Sarvilahteen. V. M. von Bornin kirjeet Hulda von Bornille muuttivat puhelimen myötä entistä lyhyemmiksi ja sähkönomaisemmiksi.

Puhelimen vaikutusta kirjeiden kirjoittamiseen ei voi olla huomaamatta Sarvilahden muissakaan säilyneissä kirjekokoelmissa. Kirjeistä huomaa selvästi, että joitakin asioita oli selvitetty puhelimesta. Kirjeet eivät 1880-luvun loppua lähestyttäessä enää muodosta niin katkeamatonta tarinaa kuin ennen puhelinta. Vuonna 1890 Hulda von Born totesikin kirjeessä V. M. von Bornille: ”*Muuten täältä [Sarvilahdesta] ei ole mitään uutta ilmoitettavaa, jota et olisi jo saanut tietää puhelimitse*”. Hulda von Born myös lopetti kirjeen toteamalla: ”*Jatkakaamme puhelimitse*”.⁵³

Vaikka Augusta Berndtson oli iloinnut siitä, ettei kohta enää tarvitsisi kirjoittaa kirjeitä, kirjeet säilyttivät edelleen tärkeän asemansa perheen kommunikaatiossa. Hän jatkoi itsekin pitkien kirjeiden kirjoittamista tyttärelleen. Niin kuin Hulda von Bornin tapauksessa, puhelin ei todennäköisesti myöskään pystynyt korvaamaan Augusta Berndtsonille sitä mielihyvää, jonka kirjoitetun kirjeen vastaanottaminen tai sen kirjoittaminen tuotti.⁵⁴ Kuten jo aiemmin todettiin, kirjeet olivat monen sadan vuoden ajan olleet tärkeä osa korkeimpien säätyjen kanssakäymistä. Niihin liittyi sosiaalisia konventioita, jotka edelleen koettiin tärkeiksi ja joita ei noin vain muutettu suullisiksi puhelinkeskusteluiksi. Hulda von Bornin, V. M. von Bornin, Ellan de la Chapellen ja Augusta Berndtsonin painetuin, koristelluin nimikirjaimin varustetut kirjepaperit kertovat 1800-luvun lopun säätyläisten kirjeen kirjoittamisen kulttuurista. Vaikka Hulda von Bornin omat ja hänen lähipiirinsä yksityiset kirjeet eivät enää noudattaneet aikaisempien vuosisatojen muodollisia kaavoja, ne olivat

jatkoa pitkälle perinteelle, joka vielä kauan jatkoi rinnakkaineloa puhelimen kanssa.⁵⁵

KYSYMYS ELÄMÄSTÄ JA KUOLEMASTA

Kun Hulda von Born sairastui äkillisesti ja vakavasti tammikuussa 1891, Sarvilahdessa koettiin kuinka tärkeä puhelin oli. V. M. von Born soitti Loviisan kaupunginlääkärille Georg Öhmanille, joka antoi ensimmäiset hoito-ohjeensa puhelimitse. V. M. von Born itse lähti Loviisaan hänen kunniaakseen järjestetyille illalliskutsuille, ja kertoi vaimolleen, vanhimille lapsilleen ja kotiopettajattarelle, että olisi koko illan tavoitettavissa puhelimitse.

Seuraavana aamuna, kun Hulda von Born edelleen makasi korkeassa kuumeessa, V. M. von Born soitti Öhmanille ja pyysi tätä saapumaan Sarvilahteen. Muutaman päivän ajan Öhman kävi kartanossa ja antoi hoito-ohjeita myös puhelimitse. Huolestunut Emelie Antell soitti joka päivä saadaksesen tietoja Hulda von Bornin tilasta, joka yhä jatkui samanlaisena. V. M. von Born perui puhelimitse vierailun äitinsä Fanny von Bornin luona Gammelbackan kartanossa. Kohta Fanny von Born kuitenkin soitti ja kertoi tulevansa Sarvilahteen avustamaan miniänsä hoitamisessa ja yhdeksän lapsenlapsensa kaitsemisessa.

Kun Hulda von Bornin terveydentila ei kohentunut, päättivät Öhman ja V. M. von Born soittaa lääketieteen professorille J. W. Runebergille, joka vielä samana yönä saapui Sarvilahteen. Ennen puhelimen aikakautta Runebergin matkaan pääsyyn olisi kulunut huomattavasti enemmän aikaa. Runeberg kuitenkin vahvasti V. M. von Bornin epäilyt: hyvin vähän oli tehtävissä. Runebergin oli palattava Helsinkiin, mutta V. M. von Born piti sekä häntä että Öhmania ajan tasalla puhelimitse.⁵⁶ Augusta Berndtson sekä hänen poikansa, Hulda von Bornin veljet taiteilija Gunnar Berndtson ja lehtimies Axel

Hulda ja V. M. von Bornin lapset isoäitinsä Fanny von Bornin hoivassa Hulda von Bornin kuoleman jälkeen. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Berndtson, saapuivat Helsingistä jättämään hyvästinsä.

Vaikka lääkärit olivat saapuneet nopeasti ja he olivat koko ajan tavoitettavissa, Hulda von Born menehtyi kahdeksan päivän sairastamisen jälkeen. Hän menehtyi sairauteen, jota sen ajan lääketiede ei pystynyt kunnolla diagnosoimaan eikä hoitamaan.

LOPUKSI

Sarvilahden kartanon arkistossa säilyneiden kirjeiden perusteella voi vetää sen johtopäätöksen, että ainakin osa Pernajan ja Helsingin ruotsinkielisestä säätyläistöstä suhtautui myönteisesti, jopa innokkaasti, puhelimeen

alusta pitäen. Hulda von Bornin sukulais- ja ystäväpiirissä ei näy sitä puhelimen pelkoa, jota tutkija Kari Immosen mukaan saattoi esiintyä talonpoikien keskuudessa vielä 1920-luvulla.⁵⁷

Vaikuttaa siltä, että Hulda von Bornin lähipiirin naiset ensin parhaiten ymmärsivät ne edut, jotka puhelin voisi tarjota sosiaaliselle kanssakäymiselle. Esimerkkinä tästä on Emelie Antellin ja Hulda von Bornin puhelut kaikkiin lähikartanoihin sen jälkeen kun puhelin oli asennettu Tjusterbyn kartanoon. Ainakin Hulda von Born sai kuitenkin nopeasti huomata, ettei puhelin tarjonnutkaan kaikkea sitä, mitä hän oli toivonut. Hulda von Born oli nimittäin toivonut, että hän puhelimen avulla voisi olla yhteydessä

serkkuunsa Ellan de la Chapellen useammin kuin aikaisemmin. Mutta Ellan de la Chapelle näyttää suhtautuneen puhelimeen varauksella, todennäköisesti siksi, että hän varhemmin kuin muut ymmärsi puhelimen yksityisyyden puutteen.

Ainoa avoimesti vastahakoinen henkilö Hulda von Bornin lähipiirissä näyttää olleen V. M. von Born. Mistä V. M. von Bornin puhelinvastaisuus johtui, on säilyneiden kirjeiden pohjalta mahdoton sanoa. V. M. von Born puolestaan ei vaikuttanut odottaneen puhelimelta mitään, ja koki sen suomen kommunikoinnin nopeuden positiivisena yllätyksenä. Hänestä tuli nopeasti puheli-

Viktor Magnus von Born kuvattuna Helsingissä Charles Riisin ateljeessa rekvisiittana kirjoituspöytä. Myös kotona Sarvilahden kartanossa V. M. von Born tavattiin useimmiten juuri kirjoituspöytänsä äärestä hoitamassa kartanon asioita. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

men ystävä. Viimeistään Hulda von Bornin sairastuessa hän sai kokea puhelimen tärkeyden.

Puhelin muutti Sarvilahden kartanon asukkaiden arkea, mutta se ei mullistanut sitä, ainakaan Augusta Berndtsonin ennakoinnalla tavalla. Pernajan kartano- ja säätyläispiireissä 1880- ja 1890-luvun taitteessa puhelimessa keskustelemista ei selkeästi koettu arvokkaaksi tavaksi kommunikoida, vaikka se oli käytännöllinen ja vaikka puhelimitse usein vaihdettiin samanlaisia arkisia kuulumisia kuin kirjeitse.

Traditiot ja rutiinit elivät pitkään uusin käytäntöjen rinnalla. Hulda von Bornin lähipiirissä kirjeet muodostivat monen henkilön välillä edelleen pääasiallisen kommunikoinnin kanavan. Sarvilahdessa säilynyt arkistoaineisto viittaa siihen, että henkilökohtaiset asiat säästettiin kirjeisiin – etenkin tunteet ja elämän pohdiskelu. Toisaalta kirjeet kuuluivat säätyläiskulttuuriin, toisaalta puhelin ei ollut tällaisille asioille oikea kommunikation väline, koska se ei tarjonnut riittävää yksityisyyttä. Kun kirjeet eivät enää olleet itsestään selvä, ainoa kommunikoinnin väline, huomattiin myös miten keskeisiä arjen osia ja tärkeitä mielihyvän tuottajia ne olivat. Näin näyttää käyneen sekä Hulda von Bornille että Augusta Berndtsonille.

Mihin puhelinta käytettiin? Säilyneet kirjeet eivät anna yksiselitteistä vastausta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että puhelinta käytettiin etenkin kiireellisten käytännön asioiden hoitamiseen. Näitä olivat kartanon

hoitoon liittyvät asiat ja etenkin perheenjäsenten terveydentilaa koskevat kysymykset. Puhelimitse ilmoitettiin myös koska tarvittiin hevosia ja vaunuja Porvoon juna-asemalle tai Loviisan höyrylaivalaiturille. Puhelin tarjosi mahdollisuuden tehdä vanhat tutut toimet helpommin.

Tässä artikkelissa olen seurannut puhelimen tuloa Sarvilahteen seuranneita vuosia 1880-luvun puolivälistä 1890-luvun alkuun ja valottanut sitä, miten uuden ajan kommunikoinnin väline otettiin vastaan. Koska Hulda von Born kuoli vain 33-vuotiaana, hänen kirjeenvaihtonsa avulla emme pysty seuraamaan, miten puhelin myöhemmin muutti perheen ja sukupiirin kommunikointia, vai muuttiko ollenkaan. V. M. von Born näyttää 1900-luvun alkuvuosina, hänen ja hänen poikansa Ernst von Bornin kirjeenvaihdon perusteella, edelleen mieltäneen puhelimen ennen kaikkea käytännön asioiden hoitamisen välineeksi.

FT Maria Vainio-Kurtakko on historioitsija ja taidehistorioitsija. Hän tutkii aatelis- ja kartanokulttuuria yhdessä dosentti Henrika Tandefeltin kanssa.

Tämä artikkeli on vertaisarvioitu. *Tekniikan Waiheita* kiittää vertaisarvioijia arvokkaista kommentteista.

¹ Ks. Turpeinen 1977 a, 34–36.

² Turpeinen 1977 b, 51–73.

³ Turpeinen 1977 a, 35–46.

⁴ Turpeinen 1977 b, 72, 80–81, 83; Turpeinen 1977 c, 139.

⁵ Sirén 1991, 10.

⁶ ”Vet du det der telefonerande är någonting bra befängt; jag trodde knappt mina öron när Emelies gälla röst som en flugas surrande ljud i mitt öra: – Roligt när ni får telefon till Lovisa et Sarflax. Man behöfver då ej skrifva.” Augusta Berndtsonin kirje Hulda von Bornille, 2.10.1884. Kirjeiden käännökset kirjoittajan, ellei toisin mainita.

⁷ ”I går var jag på Tjusterby och afprfvade deras nya telefon. Till Tervik Sjögård och Borgå talades på en liten stund, men till H:fors gjorde det litet större svårigheter; dock var jag vittne till huru Emelie

emottog en bjudning derifrån af Kasimir Aminoff, till barnsöl Hon kände igen hans röst men måste ibland fråga om hvad han sade. Det är sannerligen högst besynnerligt med den telefonen och ovilkorligen blir man förr eller senare indragen i nätet. Under samtalet med Sjögårdsboarne hörde jag huru det slamrades i rummet med kär och huru man gick i dörrarna. Från Tervik bådo de oss att spela på positivet i samma rum att Bébé skulle få höra, och det gjorde han.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chappellette, 28.9.1884.

⁸ Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chappellette 12.2.1882.

⁹ Hulda von Bornin kirjeet Ellan de la Chappellette 22.11.1879, 5.12.1883.

¹⁰ Sirén 1991, 8.

¹¹ Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chappellette 4.10.1885.

¹² Sirén 1991, 10–13.

¹³ Sirén 1991, 13; Turpeinen 1977 b, 73.

¹⁴ Sirén 1991, 11. Suomennos *Östra Nyland* -lehden pääkirjoituksesta 23.2.1884 on Olle Sirénin.

¹⁵ ”Telefon i Lovisa”, *Östra Nyland* 23.2.1884.

¹⁶ Axel Berndtsonin kirje Hulda von Bornille 31.3.1884.

¹⁷ ”Du har kanske såsom många andra hört Viktor pestera i telefon och säga att han aldrig skulle föra telefon hit till Sarvlaks med mindre än att hans vänner skulle bedja att få ställa upp den åt honom. Detta på hån naturligtvis.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chappellette 11.10.1886.

¹⁸ von Born 1962, 57–60.

¹⁹ Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2012.

²⁰ Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chappellette 12.2.1882; Sirén, [1961] 2011.

²¹ Estlander 1931, 108–109, 113–114.

²² Sirén 1991, 18.

²³ Turpeinen 1977 b, 79.

²⁴ Sirén 1991, 10.

²⁵ ”Telefonnät inom Borgå stad och dess omnejd förenade med Helsingfors telefontät”, *Östra Nyland* 23.2.1884; Turpeinen 1977 b, 71–72; ks. myös Immonen 2002, 64–66.

²⁶ Turpeinen 1977 b, 79.

²⁷ ”Och, emellertid, så otroligt det låter så hafva vi nu inom kort telefonförbindelse med H:fors. Till Lovisa tala vi redan obehindradt. (Du slipper hädanefter att sitta och vänta på ångbåten i Lovisa när du skänker oss nöjet af ett besök.) Det löjlige har nämligen inträffat att vännen Stolpe (borgmästaren) emot rättighet att få uteslutande rättighet att föra telefonledning öfver Sarvlaks mark sätter upp ledning och apparat åt oss, med förbindelse till Lovisa Borgå och Helsingfors. Med T:by få vi tala öfver Borgå. Jag fröjdjar mig mycket åt affären om man blott kommer att kunna höra bra. När du

härnäst kommer till H:fors hoppas jag få höra din ljufva röst, om ock så svag som en flugas surrande, smeka mitt öra med några färska nyheter.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 11.10.1886.

²⁸ Sirén 1991, 16, 18–19; Turpeinen 1977 d, 150.

²⁹ ”Jag fröjdar mig mycket åt affären om man blott kommer att kunna höra bra. När du härnäst kommer till H:fors hoppas jag få höra din ljufva röst, om ock så svag som en flugas surrande, smeka mitt öra med några färska nyheter. – Telefon apparaten är för oljudets skull visligen icke placerad i trapporna utan i Viktors lilla kartrum der ringningen ljuder helt måttfullt.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 11.10.1886.

³⁰ Turpeinen 1977 d, 149–150.

³¹ ”– Att du blef utan underrättelse om niécens ankomst till verlden var mycket illa, jag medger det, men vi trodde att i detta telefonens tidevarf nyheten skulle spridas af sig sjelf, och så hade väl äfven skett om det varit en gosse, men en flicka till i vår familj, det var någonting så gammalt och vant, så det talas blott om i förbifarten.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 11.10.1886.

³² ”Från Cronstedts går det illa att tala men från Antells ganska bra.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 13.1.1887.

³³ Augusta Berndtsonin kirje Hulda von Bornille 5.7.1886; Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 4.9.1890.

³⁴ ”Apropos det så förspordes här en dag i Perno telefonvägen; att fru Ellan Edelfelt hade setts i H:fors och någon hade råkat henne hos fru Kruskoff beställande en klädning till Gripenbergs bröllop.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 17.6.1888.

³⁵ Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 26.11.1887.

³⁶ V. M. von Bornin kirje Hulda von Bornille 28.11.1887.

³⁷ V. M. von Bornin kirje Hulda von Bornille 19.5.1885.

³⁸ Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 11.10.1886, 17.6.1888; Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 1.12.1888, 8.9.1890.

³⁹ ”Någon klarhet med telefonen kan det ej ännu blifva på bra länge tyckes det mig, ty massakrerad var ledningen till Borgå och några arbetare syntes ej till. Härifrån talar man dock till H:fors – –.” Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 4.9.1890; ks. myös Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 1.12.1888; V. M. von Bornin kirje Hulda von Bornille 8.9.1890.

⁴⁰ ”Man väntar och väntar – ett helt lif – på att telefonledningen skall blifva klar.” V. M. von Bornin kirje Hulda von Bornille 3.10.1890.

⁴¹ Ks. Parland-von Essen 2005.

⁴² Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle päiväämätön kirje 1864, 24.9.1867, päiväämätön kirje.

⁴³ Karin von Bornin kirje V. M. von Bornille päiväämätön kirje, 5.11.1882; Karin von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 4.3.1883, päiväämätön kirje, kesä-

kuu [1884?], 26.10.; Elsa von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 4.3.1883, päiväämätön kirje, 12.1.1884, 22.4.1884, 1.6.[1884]; Ellan von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle päiväämätön kirje; Augusta Berndtson mainitsee usein lasten kirjeistä omissa kirjeissään Hulda von Bornille.

⁴⁴ Immonen 2002, 58.

⁴⁵ ”Men kom ihåg: ingen minskning i korrespondensen!” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 11.10.1886.

⁴⁶ von Born 1941, 87, 134 – 135; Vainio-Kurtakko 2010 a, 91; Vainio-Kurtakko 2012 a, 365–366; Vainio-Kurtakko 2012 b, 161–162.

⁴⁷ Vainio-Kurtakko 2012 b, passim; Vainio-Kurtakko 2012 a, passim.

⁴⁸ ”Ett uppriktigt ’förlåt’ för min uraktlåtenhet, ett försenadt ’godt nytt år’ samt ett hjertligt tack för gåfvor och bref. Och slutligen ännu en varm lyckönskan på din födelsedag! Det är verkligen besynnerligt huru jag ej kommit mig att skriva förr, men jag tror verkligen att det litet är telefonens fel. Visserligen har jag ju haft främman och därför varit mycket upptagen men hade dock möjligen fått tid att skriva, om jag ej haft det intryck att jag ju när som helst kunde få höra från dig och äfven lemna dig underrättelser härifrån. Men du har icke ens försökt att låta oss höra din stämma.” Hulda von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle 13.4.1887.

⁴⁹ Vainio-Kurtakko 2012 a, passim.

⁵⁰ Vainio-Kurtakko 2010 b, 57–61.

⁵¹ ”Jag känner mig hvarje gång jag talat med dig i telefon så oförnöjd och otillfredställd, såsom då den hungrande känner lukten af mat men ej får smaka derpå, och därför tager jag mig till att skriva, ehuru det icke just är mycket mera tillfredställande men jag får åtminstone säga att jag tycker om dig och har ledsamt efter dig.” Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 7.4.1889.

⁵² I samma ögonblick jag hörde ditt svar och din stämma – detta må anföras såsom ett bevis på huru telefonen kan närma – manifesterade sig på det tydligaste en sensation, qui n’était pas [oläsligt ord], liksom genom en elektrisk stöt. Jag riktigt måste skratta åt min oförbränneliga ungdomlighet. V. M. von Bornin kirje Hulda von Bornille 13.4.1888.

⁵³ ”Förresten är härifrån intet nytt att meddela som du icke redan vet per telefon. – Vidare per telefon.” Hulda von Bornin kirje V. M. von Bornille 15.3.1890.

⁵⁴ Ks. Hall, s. 91–107.

⁵⁵ Ks. Kirjeet ja historiantutkimus.

⁵⁶ von Born [1892] 1993, 53–60.

⁵⁷ Immonen 2002, 73–74.

LÄHTEET

Arkistoaineisto

Sarvlaks privatarkiv, Historiska och litteraturhistoriska arkivet, Svenska litteratursällskapet i Finland:

- Augusta Berndtsonin kirjeet Hulda von Bornille
Ellan von Bornin kirje Ellan de la Chapellelle [sijoitettu Hulda von Bornin Ellan de la Chapellelle kirjoittamien kirjeiden lomaan]
Elsa von Bornin kirjeet Ellan de la Chapellelle [sijoitettu Hulda von Bornin Ellan de la Chapellelle kirjoittamien kirjeiden lomaan]
Hulda von Bornin kirjeet Ellan de la Chapellelle
Hulda von Bornin kirjeet V. M. von Bornille
Karin von Bornin kirjeet Ellan de la Chapellelle [sijoitettu Hulda von Bornin Ellan de la Chapellelle kirjoittamien kirjeiden lomaan]
Karin von Bornin kirjeet V. M. von Bornille [sijoitettu Hulda von Bornin V. M. von Bornille kirjoittamien kirjeiden lomaan]
V. M. von Bornin kirjeet Ernst von Bornille
V. M. von Bornin kirjeet Hulda von Bornille

Lehtikirjoitukset

- ”Telefon i Lovisa”, *Östra Nyland* 23.2.1884.
”Telefonnät inom Borgå stad och dess omnejd förenade med Helsingfors telefonnät”, *Östra Nyland* 23.2.1884.
Sirén, Olle [1961] 2011. ”von Born visste: Östra Nyland behövs”. *Östra Nyland* 2.7.2011.

Painetut lähteet

- von BORN, Elsa 1941. *Skönhet och hjärta*. Helsingfors: Söderströms.
von BORN, Eric 1962. *Den siste lantmarskalken*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
von BORN, Viktor Magnus [1892] 1993. *Femton år av ett liv. Anteckningar till minne av friherrinnan Hulda von Born, f. Berndtson*. Släktföreningen V. M. von Borns ättlingar r.f.
ESTLANDER, Ernst 1931. *Friherre Viktor Magnus von Born. Hans person och politiska verksamhet skildrade i samband med svensk nationalitetsrörelse och fosterländsk försvarskamp i Finland*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CCXXI. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kirjallisuus

- HALL, Nigel 2000. ”The Materiality of letter writing: A nineteenth century perspective”. *Letter Writing as a Social Practice*. Ed. David Barton & Nigel Hall. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 83–108.

IMMONEN, Kari 2002. *Sillat sielujen ja ihmismietteen. Suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin*. Helsinki: Edita.

- Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki & Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PARLAND-von ESSEN, Jessica 2005. *Behagets betydelse. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/parland-essen/behagets.pdf>.
- SIRÉN, Olle 1991. *Loviisan-seudun puhelin 1883 – 1931 – 1991*. Loviisa: Loviisan Puhelinosuuskunta.
- TANDEFELT, Henrika & VAINIO-KURTAKKO, Maria 2012. ”Nyheter från Sarvlaks arkiv – teknik och vardag”. *Källan: Svenska litteratursällskapet informerar*, 2/2012 (tuleva).
- TURPEINEN, Oiva 1977 a. ”Ulkomaiset vaikutteet ja ensimmäiset kokeilut”. *Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977*. Toim. Eino Jutikkala. Puhelinlaitosten liitto r.y., 34–48.
- TURPEINEN, Oiva 1977 b. ”Kaupunkien puhelinlaitosten synty”. *Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977*. Toim. Eino Jutikkala. Puhelinlaitosten liitto r.y., 51–85.
- TURPEINEN, Oiva 1977 c. ”Puhelimen leviäminen maaseudulla”. *Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977*. Toim. Eino Jutikkala. Puhelinlaitosten liitto r.y., 135–143.
- TURPEINEN, Oiva 1977 d. ”Etelä-Suomen Kaukokupehlinyhtiöt ja muut kaukokupehlinyhtykset”. *Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977*. Toim. Eino Jutikkala. Puhelinlaitosten liitto r.y., 149–157.
- VAINIO-KURTAKKO, Maria 2012 a. ”På tröskeln till Utopia – två finländska adelsdamer läser det moderna genombrottets emancipationslitteratur”. *Historisk tidskrift för Finland*, 4/2011, 361–391.
- VAINIO-KURTAKKO, Maria 2012 b. ”En episod ur ett äktenskap – Friherrinnan Hulda von Borns självbiografiska text ’En nutids lögn’ sedd i en privat, en litterär och en samhällelig kontext”. *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 2012, årgång 87. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 159–192.
- VAINIO-KURTAKKO, Maria 2010 a. ”Hulda von Born, född Berndtson”. *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år*. Red. Henrika Tandefelt. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 735. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 89–105.
- VAINIO-KURTAKKO, Maria 2010 b. ”Ellan de la Chapelle – ambivalentti radikaali 1800-luvun loppupuolen Helsingkiläisseurapiireissä”. *Suomentanut Riie Heikkilä. Naisten Helsinki – kulttuurihistoriallinen opas*. Toim. Anna Biström & Rita Paqvalen & Hedvig Rask. Helsinki: Schildts, 57–61.